

Amsinckia (Boraginaceae) in Nederland

Jaap J. Vermeulen (Rijksherbarium / Hortus Botanicus, Postbus 9514, 2300 RA Leiden)

Amsinckia (Boraginaceae) in the Netherlands

Four species of *Amsinckia* (Boraginaceae) have been found in the Netherlands, all introduced with grain from the U.S.A. Two of these, *A. tessellata* and *A. retrorsa*, have not been found again since about 1940; the third, *A. lycopsoides*, maintained a foothold until the sixties, but gradually decreased to be entirely replaced by *A. micrantha* (*A. menziesii* auct.), a species only sporadically found previously. The taxonomic status of *A. intermedia* is doubtful, and there exist no certain records for the Netherlands.

At present, *A. micrantha* occurs scattered throughout the southern part of the Netherlands. Next to this, it is particularly common on the island of Texel. It is likely that *A. micrantha* is now a well-established species in the Netherlands.

Het geslacht *Amsinckia* (Boraginaceae) is van oorsprong uit Noord- en Midden-Amerika afkomstig; verschillende soorten zijn echter als adventieven in Europa gevonden, en sommige lijken zich zelfs plaatselijk te kunnen handhaven. In taxonomisch opzicht staat het geslacht bekend als uiterst problematisch, hetgeen duidelijk blijkt uit het aantal soorten dat het zou omvatten: sommige auteurs houden het op enige tientallen, terwijl anderen menen dat er meer dan 200 zijn.¹

In Nederland zijn gedurende de afgelopen eeuw verschillende soorten gevonden en verzameld in havens, op industrieterreinen en langs wegen, veelal op plaatsen waar graanopslag of -overslag plaatsvindt.¹ Twee daarvan zijn te onderscheiden op grond van duidelijke kenmerken, maar ongeveer de helft van de vondsten heeft betrekking op een soortcomplex van moeilijk onderscheidbare vormen. De meest voorkomende vorm van dit soortcomplex stond tot dusver bekend als *A. menziesii* (Lehm.) A. Nelson & J.F. Macbr. (nu *A. micrantha* Suksd., zie hieronder). Bestudering van het beschikbare herbariummateriaal laat zien dat de twee duidelijk te onderscheiden soorten tegenwoordig in Nederland niet meer voorkomen, terwijl exemplaren behorend tot het soortcomplex rond *A. micrantha* ook nu nog regelmatig verzameld worden.

De vormenrijkdom binnen het soortcomplex *Amsinckia micrantha* in Nederland heeft geleid tot enige verwarring wat betreft het aantal soorten dat heden nog aange troffen wordt.¹ Daarom is al het beschikbare herbariummateriaal bestudeerd, en is het Nederlandse materiaal getoetst aan de diagnostische kenmerken zoals die gecompileerd zijn uit verschillende Amerikaanse Flora's^{2,3}, alsmede aan uit Amerika afkomstig materiaal aanwezig in het Rijksherbarium.

Dit leverde voor Nederland de volgende soorten op:

A. lycopsoides (Lehm.) Lehm. – Fig. 1a

Van alle overige soorten te onderscheiden door de onder het midden van de kroonbuis ingeplante meeldraden (bij de andere soorten boven het midden ingeplant), en door de kleine, behaarde instulpingen in de keel van de bloemkroon (bij de andere soorten afwezig).

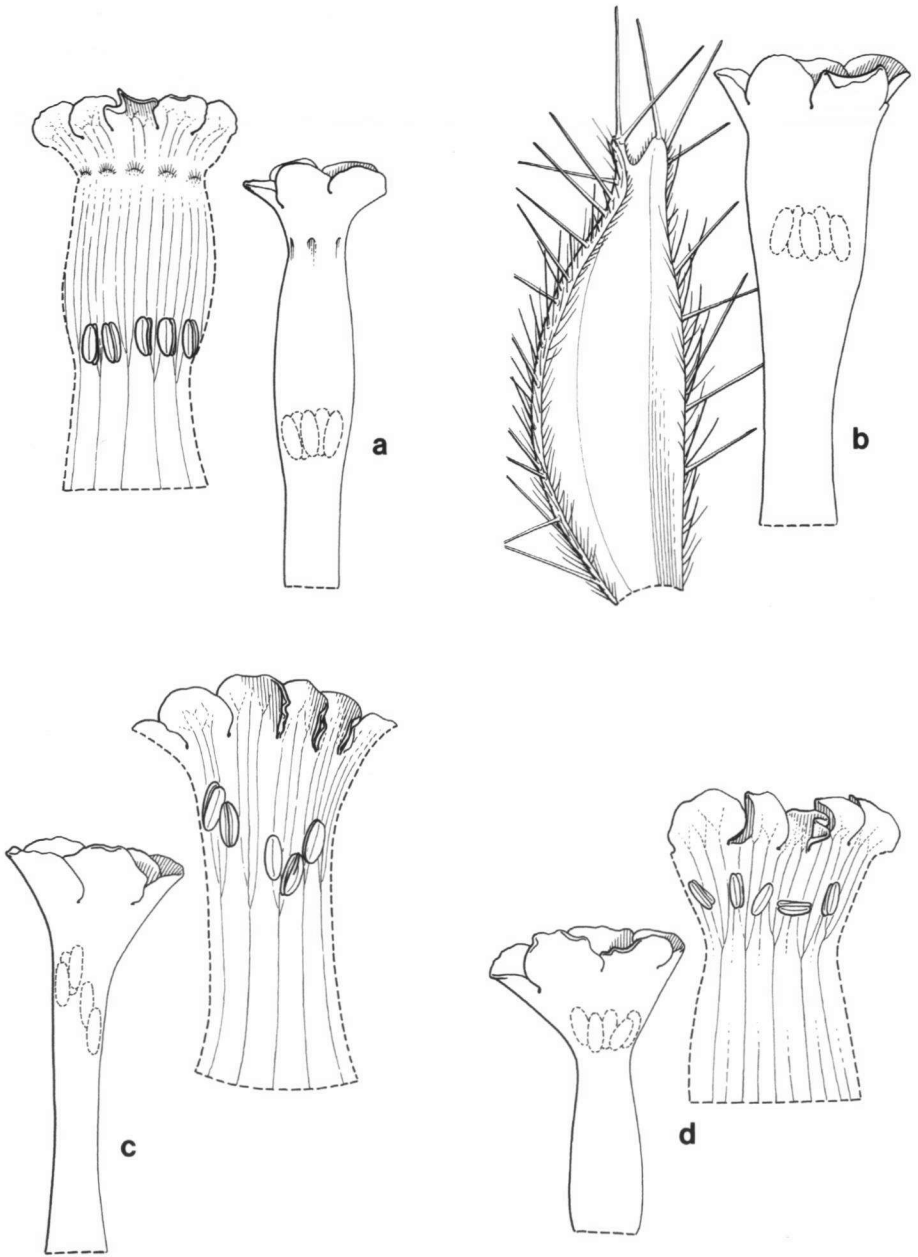

Fig. 1. *Amsinckia*. – a. *A. lycopsoides*, bloemkroon en opengesneden bloemkroon (plant verzameld bij het Zwanewater, 1956); b. *A. tessellata*, bloemkroon en twee vergroeide kelkklippen (Amsterdam, 1936); c. *A. retrorsa*, bloemkroon en opengesneden bloemkroon (Brummen, 1939); d. *A. micrantha*, idem (Wormerveer, 1915).

Dit was vroeger veruit de meest algemene soort; dit blijkt uit zowel de literatuur¹, als uit het aantal verzamelde exemplaren. Ze kwam voor zowel in de duinen als op industrieterreinen in het binnenland. Eind zestiger jaren nam het aantal vondsten snel af; de soort had haar laatste bolwerk in de duinen tussen Noordwijk en Zandvoort, waar zij waarschijnlijk is aangevoerd met fazantenvoer. Ze is daar tot in 1971 verzameld. Een laatste incidentele waarneming die waarschijnlijk betrouwbaar is (omdat de lage inplanting der meeldraden als kenmerk genoemd wordt) dateert van 1984, uit de omgeving van Roosendaal.

A. tessellata A. Gray – Fig. 1b

Van alle overige soorten te onderscheiden doordat tenminste bij de onderste bloemen in de bloeiwijze één of twee paren kelkklippen tot bijna bij de top vergroeid zijn (bij de andere soorten zijn de kelkklippen alle vrij). De inplanting van de meeldraden in de kroonbuis is als bij *A. micrantha*.

Deze soort kwam veel minder vaak voor dan *A. lycopsoides* en *A. micrantha*, maar werd wel regelmatig samen met beide gevonden. Het laatst is ze in 1940 verzameld bij Elspeek; het jaar daarvoor werd de soort nog op drie plaatsen verzameld: Rotterdam, Vogelenzang, Deventer.

A. retrorsa Suksd. – Fig. 1c

Verschilt van *A. micrantha* in de volgende kenmerken: bovenste deel van de stengel, naast lange afstaande haren, met vrij dichte, fijne, zijdeachtige teruggeslagen beharing; bloeiwijze meestal geheel zonder schutbladen. Meeldraden op duidelijk verschillende hoogte in de kroonbuis ingeplant.

De bloeiwijzen groeien vaak zeer lang uit en hebben een brede, sierlijk gekrulde, vaak duidelijk geel behaarde top.

In Noord Amerika is de afgrenzing van deze soort ten opzichte van *A. micrantha* problematisch. In Nederland zijn twee maal exemplaren verzameld die zeer duidelijk tot *A. retrorsa* behoren: Brummen (1939) en Deventer (zonder datum, maar zeker voor 1940).⁵

A. micrantha Suksd. (*A. menziesii* auct.) – Fig. 1d

Bovenste deel van de stengel met korte en lange, meestal stijf afstaande haren. Onderste bloemen in de bloeiwijze meestal met schutbladen. Meeldraden alle op ongeveer gelijke hoogte in de kroonbuis ingeplant.

Over het algemeen blijven de bloeiwijzen aanzienlijk korter dan bij *A. retrorsa*.

Tot 1961 was deze soort slechts van zes vindplaatsen bekend (opgegeven in Flora Neerlandica¹; de vindplaatsen van *A. menziesii* en *A. intermedia* samengenomen). De toenmalige neergang van *A. lycopsoides* luidde echter haar zegetocht in: tegenwoordig komt *A. micrantha* weliswaar zeldzaam⁶, maar toch wijd verspreid voor, voornamelijk in de zuidelijke helft van ons land. Op Texel is ze zelfs algemeen (zie Fig. 2; de soort is sinds 1979 in 166 km-hokken in Nederland waargenomen⁷).

De correcte naam voor de soort luidt thans *A. micrantha* Suksd.⁴ De naamsverandering was noodzakelijk omdat het type-materiaal van *A. menziesii* tot de soort *A. lycopsoides* bleek te behoren. De naamswijziging is dus uitsluitend om nomenclatorische redenen en geen gevolg van gewijzigde taxonomische inzichten.

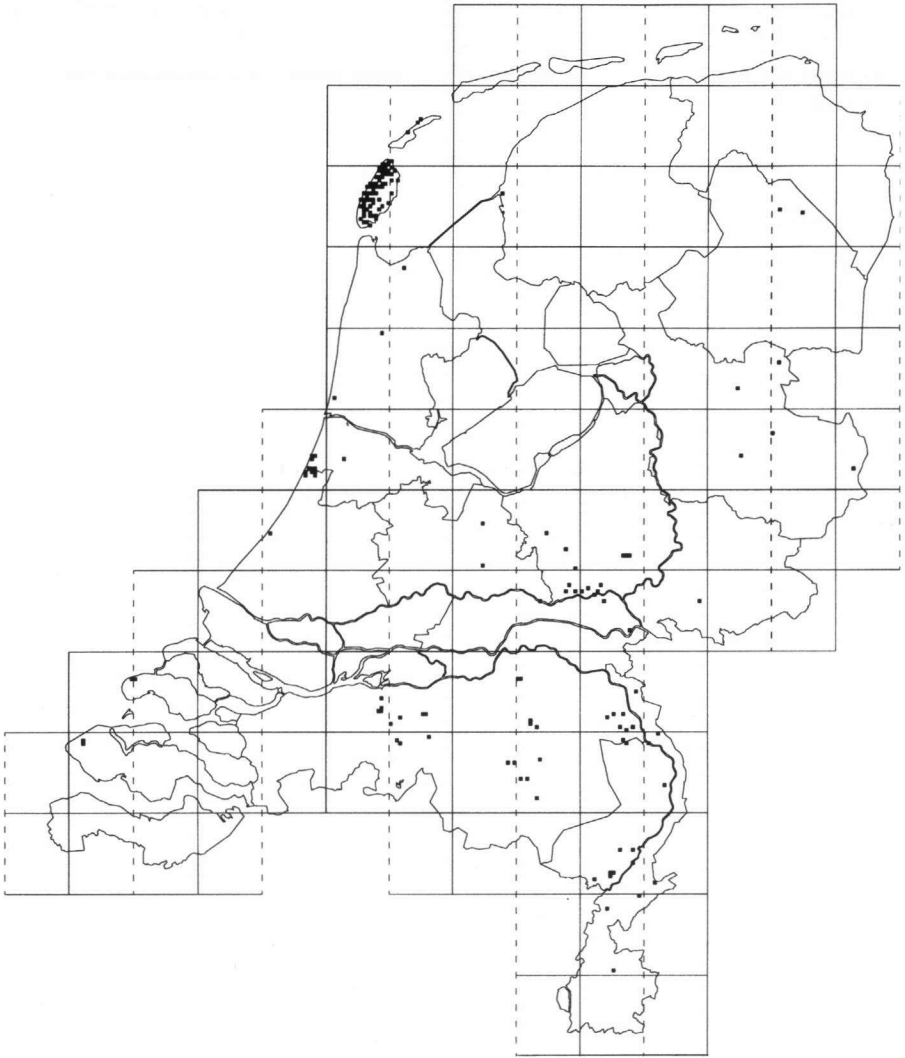

Fig. 2. Verspreiding van *Amsinckia micrantha* in Nederland, waarnemingen vanaf 1979. Bron: FLORBASE-2b. FLORBASE is een bestand met plantensoort-waarnemingen op 1×1 km-hokniveau. Het bestand bestaat uit gegevens van provincies, particulieren en terreinbeherende instanties.

Amsinckia intermedia Fisch. & C. A. Mey. is ook voor Nederland opgegeven.¹ Volgens de Amerikaanse Flora's^{2,3} verschilt deze van *A. micrantha* op de volgende punten: bloeiwijze meestal geheel zonder schutbladen; bloemkroon oranjegeel, 7–10 mm lang, buis duidelijk boven de kelkslippen uitstekend (in *A. micrantha* bleekgeel, 4–7 mm lang, nauwelijks boven de kelkslippen uitstekend). Flora Neerlandica¹ legt de grenzen tussen beide soorten wat anders: bloemkroon respectievelijk 5–7 mm en ongeveer 5 mm. Ook noemt Flora Neerlandica nog een ander kenmerk: kelk tijdens de bloei 5–7 mm lang, bij vruchtzetting sterk vergrotend tot 8–12 mm in *A. intermedia*; kelk tijdens de bloei 4–5 mm lang, daarna iets vergrotend tot 5–7 mm in *A. micrantha*. Uit de geringe overeenstemming tussen de bronnen waar het de verschillen tussen de twee soorten betreft, blijkt al dat *A. intermedia* mogelijk geen zelfstandige soort is, maar een vorm van *A. micrantha*. Als de verschillen zoals gegeven in de Amerikaanse Flora's worden aangehouden blijkt dat in Nederland zo nu en dan exemplaren worden gevonden die één of enkele kenmerken van *A. intermedia* vertonen. Er zijn echter nooit exemplaren gevonden die duidelijk tot die soort behoren.

De inburgering van *A. micrantha*, tenminste op Texel, lijkt een feit. Het is onwaarschijnlijk dat zo veel vindplaatsen alle afkomstig zijn van telkens weer opnieuw door de mens aangevoerd zaad. Bovendien komt de soort niet alleen in de duinen voor, maar ook op walletjes tussen kleiige akkers achter de duinen. Er is geen aanwijzing dat hier op grote schaal graan wordt verplaatst.

1. S. J. van Ooststroom & Th. J. Reichelt, 1961. Boraginaceae. In: S. J. van Ooststroom et al. (eds.), Flora Neerlandica 4, 1: 103–106.
2. C. L. Hitchcock, A. Cronquist, M. Ownbey & J. W. Thompson, 1959. Vascular plants of the Pacific Northwest 4: 177–183. Seattle.
3. L. Abrams, 1951. Illustrated Flora of the Pacific States 3: 603–609. Stanford.
4. P. Lassen, 1988. Om gullört, *Amsinckia*, i Norden. Svensk Bot. Tidskr. 82: 141–150.
5. S. J. van Ooststroom & Th. J. Reichelt, 1964. Aanwinsten voor de Nederlandse adventief-flora 7. *Gorteria* 2: 65–67.
6. R. van der Meijden, 1996. Heukels' Flora van Nederland, ed. 22. Groningen.